

Temu se reče takojšnja aktualizacija in uporaba nekega sporočila. Zmaga Kumer pa je s to knjigo ponovno predstavila bogastvo slovenskega ljudskega legendarnega pesemskega izročila, ki mu je krščanstvo vtisnilo pečat, izbrani primeri pa odsevajo srednjeveško mistiko, v njih se meša resnica s pobožno fantazijo ali s pravljičnimi motivi. Sodobnemu bralcu pojejo te pesmi zgodbe, polne živega ljudskega doživljanja in čutenja, so nekaj svežega in pristnega; tudi vir za novo spoznanje o sebi in svetu.

Marjetka Golež

Damjan J. Ovsec, *Velika knjiga o praznikih*. Praznovanja na Slovenskem in po svetu. Domus Ljubljana, Domus 1992, 192 str.

Knjiga, kakršna je ta, je zlasti knjigotrško zanimiva. Ne rečem, da tudi ni dobrodošla. Posebno, če k temu prispevajo oprema in številne ilustracije. Ovsečeva Velika knjiga o praznikih skuša biti taka. To ji je v veliki meri uspelo, posebno če upoštevamo, da take knjige nimajo posebnih znanstvenih ambicij. Njihova značilnost je poljudnost. Tega se drži tudi (pre)obširni del (str. 7-18), ki pa je vsebinsko dovolj zahteven in vsem bralcem ne bo dostopen. Prav to vzbuja pomisleke. Avtor sam se je zavaroval z izjavo, da je v knjigi "uporabljano anglosaško načelo, zato ni navedenih ne citatov ne opomb, uporabljena literatura je navedena na koncu." Pri tem načinu se seveda ne ve, kaj je avtorjeva, kaj tuja (in čigava) učenost. Sicer bi pa manj bilo več. Z začudenjem ugotavljam, da avtor navaja vse mogoče sisteme z astrologijo vred, krščanskega "cerkvenega leta" pa sploh ne omenja, čeprav je podlaga vsaj dobri polovici vseh današnjih "praznikov in praznovanj." To mu zamerim. — Knjiga bolj ali manj obširno govori o naših praznikih in "praznikih": o svetem miklavžu, o kolinah, o božiču, novem letu, svetih treh kraljih in svečnici (nenavadna družba), pustu, valentinovem (!) in gregorjevem, o godovanju, o prvem aprilu, o pomladi in svetem Juriju, o veliki noči, prvem maju, binkoštih, kresu, velikem šmarnu, vseh svetih in martinovem. — Avtorju beseda gladko teče, zato bo našel hvaležne bralce. Značilnost knjige je lahkotno pripovedovanje (uvrstil je celo nekaj kuharskih receptov), za besedilo pa je v vsakem poglavju zbral gradiva, kolikor ga je mogel dobiti. Da je tu in tam kaka navedba dvomljiva, je neizbežno. Knjiga, kakršna je ta, mora biti bogato ilustrirana. Avtor je imel srečo, da je našel obilo ilustracij. Veliko jih ima kulturnozgodovinsko vrednost. Narodopisec sprejema takšne knjige z mešanimi občutki, imajo pa tudi one svoj prav.

Niko Kuret

Herbert Paulitsch: *Das Phänomen "bukovništvo" in der Kärntner-slowenischen Kultur- und Literaturgeschichte*. (= *Studia Carinthiaca Slovenica* 5), Herausgeber: Christlicher Kulturverband/Krščanska kulturna zveza, Klagenfurt/Celovec - Ljubljana -Wien/Dunaj: Verlag Hermagoras/Mohorjeva 1992, (184 str.)¹.

¹ Ocena je bila objavljena v nemščini v *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde* XLVII/96, H. 2, Wien 1993, str. 199-205. Na posebno željo Mohorjeve založbe v Celovcu objavljamo tudi slovensko verzijo.

Prvotni tipkopijski je bil sprejet kot disertacija leta 1987 na Filozofski fakulteti Univerze na Dunaju (233 str.) in je bil objavljen v nespremenjeni obliki. Avtor v spremni besedi opozarja, da zaradi tega najnovejših izsledkov in odkritij na področju bukovništva pri objavi ni bilo mogoče upoštevati.

Delo je prvi literarno-sociološki pregled koroškega bukovništva, ljudskega pesništva, ki se je v rokopisnih zapisih začelo širiti po Koroškem že v času slovenskega protestantizma v 16. stoletju. Literarno ustvarjanje bukovnikov Paulitsch razvršča v tri (v strokovni literaturi že znane) razvojne faze: v fazo prepisovalcev, fazo prevajalcev in fazo 'klasičnih bukovnikov'. Sledi kulturnozgodovinski in literarnozgodovinski oris, ki vsebuje vestno obravnavo gradiva, ohranjenega iz posameznih faz. Posebno učinkoviti in dragoceni so številni faksimilirani posnetki natisnjenih in rokopisnih besedil (mnoga se prvič pojavljajo v tisku). Avtor razpravlja o narečnem in pisnem razmerju prepisov do tiskanih predlog in skuša odgovoriti na nekatera zapletenejša vprašanja v zvezi z bukovništvom.

V času prepisovalcev (16./17. stol.) so se bukovniki iz Podkloštra/Arnoldsteina in sosednjih slovenskih krajev zavzemali za nadaljnji obstoj slovenskega protestantizma na Koroškem. Protestantski tiski, kot so npr. prevod *Spangenbergove Postile* 1567, Trubarjev *Novi testament* 1557, *Dalmatinova Biblija* 1584, *Sadnikarjev rokopis*, prepisi protestantskih molitvenih obrazcev in pesmi (npr. *Kristianske bukvize* 1784) so bili bukovnikom podlaga. Prepisovali so posamezne odlomke iz sv. pisma, pa tudi drugo nabožno literaturo, pri čemer so poškodovana in manjkajoča mesta v besedilu rokopisno dopolnjevali. Pri najstarejših rokopisih gre za anonimna besedila, ki so po Ramovševem mnenju (že l. 1920 se je v svojem članku *Zanimiv koroškoslovenski rokopis* ukvarjal s tem vprašanjem) nastala približno sredi 18. stoletja.

Razlike so prikazane na osnovi izbranih primerov besedilnih odlomkov iz originalov (npr. *Tulščakov rokopis*, *Ta stari passion* ...) in paralelne objave njihovih prepisov (str. 22-35). Paulitsch opozarja na nekatere narečne značilnosti rožanščine in ziljščine, na jezikovne značilnosti, ki se navezujejo na tradicijo, pa tudi na pravopisno nedoslednost v prepisih. Delež napak v prepisih dveh molitvic iz omenjenih rokopisov znaša 10 odstotkov, kar Ramovša npr. privede do domneve, da je morala biti piscu na razpolago že rokopisna (-e) predloga (-e) (str. 26).

Poleg jezikovnih značilnosti razprava temeljito obravnava tudi kulturnozgodovinsko ozadje protestantizma na Koroškem. Paulitsch razpravlja o vprašanjih kontinuiranega obstoja protestantizma v spodnji Dravski in Ziljski dolini in se pri tem opira na Sakrauskega, ki se je v več publikacijah ukvarjal z vprašanjem protestantizma na Koroškem (gl. seznam literature). V središču pozornosti so slovenski protestantje v Zagoričah/Agoritschach in razmerje med nemško in slovensko govorečimi Korošci. Ohranitev protestantske vere pri koroških Slovencih je bila tudi v interesu nemško govorečega soseda. Germanizacija kraja Zagoriče/Agoritschach je privedla do tega, da se je izgubila tudi funkcionalnost slovenščine kot liturgičnega jezika, zato so slovenski protestantski tiski izrednega pomena za nadaljnji obstoj slovenskega jezika na Koroškem.

V fazi prevajalcev (sredina 18. stol.) so v središču pozornosti apokrifni spisi, kot npr. praznoverske knjige *Dubovna bramba - Geistlicher Schild*, *Kolomonov žegen - Colomanisegen* idr. Z izredno zapletenimi jezikovnimi, pravopisnimi, kulturno-

zgodovinskimi in tiskarsko-tehničnimi vprašanji teh ljudskih besedil se ukvarjajo že starejši avtorji v obširnih študijah (I. Grafenauer, J. Kotnik, F. Ramovš idr.). Tudi Paulitsch skuša nekoliko podrobneje osvetliti besedila, ki se vsebinsko in jezikovno močno razlikujejo od predlog ziljske redakcije, nastalih v času protestantske knjižne tradicije (*Sadnikarjev rokopis, Kolomonov žegen, Leški rokopis* idr.).

Rokopisna različica *Kolomonovega žegna iz Solčave* (najden l. 1893) kaže jezikovne značilnosti kraja, v katerem je bil rokopis najden, in je last Slavističnega inštituta Univerze na Dunaju. Rokopis obsega 42 strani in register, iz katerega je razvidno, da gre za "čisto praktičen praznoverski priročnik".

Antikrista Matije Žegarja iz l. 1767 (najden v Logi vasi pri Vrbi/Augsdorf bei Velden) avtor opredeljuje kot "vrhunsko delo iz faze prevajalcev" ok. sredine 18. stol. kot "prvo slovensko verzijo apokrifne knjige *Življenje Antikrista*" (str. 81). Prepis originalnega prevoda (1769) je bil najden v Preddvoru pri Kranju. Sledila je vrsta nadaljnjih (znanih je več kot 14) prepisov.

Pesmarica Luke Maurerja, katoliška cerkvena pesmarica iz l. 1754 (391 str.), vsebuje 90 različnih cerkvenih pesmi in Maurerjev uvod, v katerem je - prvič v zgodovini tega pismenstva - govor o delovnem načinu, motivaciji in literarnih pogojih, ki jih je imel takšen bukovnik (str. 85). S prevodom ljudskomedicinskih besedil, kot so npr. *Arcniske bukve* Andreja Goritschniga iz l. 1765, se v literarnem ustvarjanju bukovnikov pojavijo tudi posvetne teme.

Molitvenim bukvicam Simona Gabernika (1780), ki se nahajajo v rokopisni zbirki Inštituta za slavistiko Univerze na Dunaju in ki jih strokovna literatura doslej ni upoštevala, posveča avtor veliko zanimanja (str. 87-100), ker gre za prvi prikaz v okviru slovenske literarne in kulturne zgodovine. To rokopisno besedilo je 'prikrita' slovenska praznoverska knjižica, v kateri le prvih 5 poglavij ustreza "katoliškemu molitveniku oz. pesmarici". Poglavja 6-17 vsebujejo "spiske iz vseh mogočih praznoverskih področij" (str. 88) iz različnih virov in kažejo vsebinska in jezikovna odstopanja od starejših različic (*Sadnikarjev rokopis, Žegarjev Antikrist, Dubovna bramba*). V primerjavi s *Sadnikarjevim rokopisom*, ki kaže značilnosti ziljskega narečja, se v *Gabernikovem rokopisu* pojavljajo posebnosti rožanskega narečja.

V sklepnih opombi k fazi prevajalcev Paulitsch zabeleži, da so knjižice *Dubovna bramba, Kolomonov žegen, Antikrist* in *Arcniske bukve* "ustrezale kulturnim in literarnim potrebam, ki jih ne gre primerjati s prvotnimi protestantskimi, torej tistimi religioznih prepisovalcev" (str. 101). Skušale so načeloma ohranjati kontinuiteto pisanega jezika na Koroškem in so ustrezale "okusu, duhu časa in potrebam ljudstva, ki ga 'žeja' po literaturi" (str. 101 sl.).

V *Leškem rokopisu* iz Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stol. se naznanja vzpon ljudskega literarnega ustvarjanja 'klasičnih bukovnikov' (18./19. stol.), kjer je poleg molitvic in cerkvenih pesmic najti tudi samostojna umetniška besedila iz slovenske ljudske kulture in etnologije (tri ljudske pesmi, vabila na svatbo), ljudskomedicinski recepti, navodilo za tkanje ipd. (str. 102).

Na začetku 19. stol. je v Rožu delovala vrsta slovenskih ljudskih literatov. V literarni zgodovini sta najbolj znana Andrej Schuster-Drabosnjak (1768-1825) iz Zgornjih Jezerc pri Vrbi/Oberjeserz bei Velden in Miha Andreaš (1762-1821) iz Bistrice pri Št. Jakobu v Rožu/Feistriz bei St. Jakob i. R. V Drabosnjaku se pooseblja sinteza vseh razvojnih

faz bukovništva (str. 106): velja kot prepisovalec psevdo-religioznih molitvic in zarotitvenih obrazcev, prevajalec in prireditelj ljudskih iger in drugih ljudskih besedil, njegova pesniška dejavnost je razmeroma samostojna, pa tudi svoje literarne sposobnosti ocenjuje zelo samokritično.

Obširni prikaz Drabosnjakovega opusa temelji v glavnem na že znani strokovni literaturi. Tako npr. na jezikovno raznolikost posameznih besedil in različic ni posebej opozorjeno. Besedilni odlomek iz *Igre o izgubljenem sinu* (str. 115 sl.; citirano po B. Kreftu) npr. jezikovno odstopa od rokopisnega izvoda v izvirniku; apokrifno pismo *Perpisanje tega pisma* /.../ se prišteva k Drabosnjakovim prevodom, čeprav za to ni nobenega dokaza (str. 108). Podobno velja za "čisto prvi" prevod "Hišnega žegna" v *Dubovni brambri* v slovenščino, ki naj bi bila po Paulitschu zilskega izvora (str. 97). Nasprotno pa beremo na str. 100, da je pisec *Dubovne brambe* "vsekakor moral poznati predlogo v protestantskem knjižnem jeziku". Znano je, da so obstajale tiskane slovenske različice Hišnega žegna (*Sbšbni sbegen*) že v 18. stol.

Sledi analiza liričnega ustvarjanja Mihe Andreaša (1762-1821), ki v umetniško-poetičnem oblikovanju in izpovedi zdaleč presega Drabosnjaka (str. 126-136). Izhajajoč iz religiozno-nabožne tematike se je Andreaš posvetil družbeno-angažiranim temam. Njegove humanistično-pacifistične pesmi, ki poudarjajo občutje, dosegajo izredno umetniško-poetično kvaliteto. Kulturno poslanstvo, ki ga uresničuje Andreaš, vidi Paulitsch v obogatitvi zakladnice ljudskih pesmi koroških Slovencev (besedila in melodija) in v vplivu na slovensko umetno pesništvo (str. 135).

Nato avtor obravnava še nekaj pesmi večinoma neznanih avtorjev, ki so pretežno iz časa vrhov ljudskega literarnega ustvarjanja v Rožu na začetku 19. stoletja.

V nasprotju s 'klasičnimi bukovniki' so t. i. 'učeni bukovniki', ki se pojavijo predvsem v vrstah katoliških duhovnikov šele na začetku 19. stoletja. V novejšem času pripadajo krogu 'učenih bukovnikov' tudi organisti in učitelji glasbe, tako npr. Franc Treiber (1809-1878), Franc Rauter (1884-1965), Tončej Nagele (1911). Na Kranjskem se ljudski literati in ljudski pevci te vrste imenujejo *školniki-šomastri* (str. 142).

Na koncu interpretira Paulitsch "nekatero globalne vidike razvoja in preoblikovanja fenomena 'bukovništvo' od protestantskih prepisovalcev do klasičnih bukovnikov." Dejavnost bukovnikov se je razvila v prvi vrsti iz potrebe po ohranjanju in širjenju protestantske vere. Kasneje je prišlo do "preusmeritve od *primarno verske eksistenčne do primarno jezikovne* funkcije tega fenomena" (str. 143).

Kontinuiteta bukovništva tudi v 19. stoletju ni bila docela pretrgana. Ljudsko pesništvo in ljudsko pesem vzdržujejo predvsem Janez Dobernik (1795-1865), Janez Kajžnik (1837-1914) in Franc Leder-Lesičjak (1833-1908) (krajevno in situacijsko vezano ljudsko petje).

Ljudsko literarno ustvarjanje obstaja v 19. stoletju tudi v sosednjih regijah, v Mežiški dolini in na Pohorju. V Mežiški dolini sega tradicija do sredine 18. stol. *Leški rokopis* - ok. 1750). Iz Mežiške doline so prepis prerokbe o koncu sveta nekega Šimana iz Kotelj (1799), zbirka ljudskih pesmi Jožefa Šmelcarja (ok. 1815) iz Kotelj in zapisi slovenskega izrazja za rastline (v letu 1805) živinozdravnika Valentina Lečnika iz Podkraja. Iz okolice Prevalj sta ljudski pisec Matija Kresnik (1821-1890) in ljudski pesnik Valentin Ocvirk (o njem podatki neznani).

Na Pohorju se je ohranil prepis knjižice s prerokbami *Antikrist* Janeza Osirnika iz leta 1814.

Kot največji original v tej regiji velja potujoči pevec in igralec ter po poklicu tkalec Jurij Vodovnik (1791-1858) iz Skomra pri Vitanju na južnem Pohorju. Večino njegovih pesmi je zapisal bukovnik Kresnik v svoji rokopisni pesmarici z naslovom *Pesme stare jinu nove*.

Na koncu se Paulitsch posveti dvema manj znanima bukovnikoma: ljudskemu pevcu in Vodovnikovemu sodobniku Antonu Lisičniku s Pohorja, od katerega se je ohranila samo ena pesem v dvajsetih kiticah, in zbiratelju ljudske kulture Lovru Stepišniku (1839-1912) iz Vojnika, ki je prizadevno zapisoval krstne, poročne in pogrebne običaje. Njegova zbirka poročnih običajev in napitnic iz štajersko-slovenske okolice Slovenske Bistrice je izšla celo v tisku: *Ženitne ali svatbine navade in napitnice z godčevskim katekizmom iz slovenjbistriške okolice na Štajerskem* (Maribor 1884).

Ljudska poezija 19. stoletja ostaja po obsegu pa tudi po kakovosti bolj ali manj nepomembna. V splošnem literarnem razvoju ima vendarle v nekaterih obdobjih bistven pomen za obstoj literature in jezika. Paulitsch piše: "čim siromašnejše je obdobje, tem bolj pogosto in tudi bolj kvalitetno je to bukovništvo. (...) V času romantičnega kulturnega vzpona se vloga bukovnikov preusmeri od učinkovitih nosilcev jezikovne kulture k vaškim originalom" (str. 160).

Ob koncu nekaj kritičnih opomb, ki ne zmanjšujejo splošno pozitivnega vtisa o delu:

Pri prevodih citatov iz slovenskih virov manjka na nekaterih mestih besedilo v izvorniku s primerno opombo prevajalca (str. 12, str. 136). Avtorju oz. izdajateljem so se pripetile nekatere moteče tiskovne in tehnične napake, v besedilo pa se je vtihotapilo tudi nekaj napačnih primerov.²

Razlaga nekaterih glasoslovnih pojavov se ne pokriva s historičnimi refleksi: v primeru "vedati" — npr. nimamo etimološkega *e* (str. 25); *u* v primerih kot "Bug, dobruta, Gospud" (str. 25), "bug" (str. 31) ni dolenski; v besedi "briedko" ('bridko'; str. 30) nimamo naglašene *e* ipd.

V delu je najti tudi nekatere terminološke nedoslednosti: termin "Vokalreduktion" (str. 25) ni uporabljen v lingvističnem smislu, pojem "zusammengesetzte Deklination" ni jasen: "*der Instrum. der zusammengesetzten Deklination auf -am*: S'neisrezhenam (z neizrečenim), Satrozham (z otročjem) (...)" (str. 26); nezadovoljiva oz. napačna je tudi raba sledečih pojmov: "aber auch einige signifikante *e* : *a* Erweiterungen (*na* da = ne da, *jesan* = jezen, *h mane* = k meni (...; str. 104); "So gibt es bei Gabernik auch kein einziges palatalisiertes *g* : *h* (*ga* : *ha*, *ga niso gori* : *ha niso gori* etc." ; str. 100) ipd.

Kljub navedenim nedoslednostim naj ob koncu zabeležimo: pregleden prikaz celotnega pojava bukovništva je bil nujno potreben. Avtorju, ki si je izbral to zahtevno in komaj pregledno temo, velja posebna zahvala. Delo je nedvomno priznanja vredna kulturno- in literarnozgodovinska obogatitev za Koroško, za zgodovino slovenskega jezika in za etnološko vedo.

Herta Maurer-Lausegger

²Več o tem glej oceno v nemščini, str. 204.